

ВЕЋУ ЗА СТУДИЈЕ ПРИ УНИВЕРЗИТЕТУ У БЕОГРАДУ

Одлуком већа за студије при Универзитету бр. 06-4164/I-4194/2-15 JKJ/ именовали смо чланове Комисије за оцену научне заснованости теме докторске дисертације „Религиозност и духовност здравствених радника Војномедицинске академије и њихов утицај на клиничку праксу у контексту биоетике и њене историје“ кандидата Саше Сивиља (докторске студије Историја и филозофија природних наука и технологије).

На основу документације поднете уз пријаву теме, Комисија подноси следећи:

РЕФЕРАТ

1. Биографија кандидата

Саша Сивиљ, рођен је 19.03.1967. године у Панчеву. Докторанд је мултидисциплинарних докторских студија: Историја и филозофија природних наука и технологије Универзитета у Београду. Средњу медицинску школу – општи смер завршио је у Панчеву и стекао вишегодишње искуство у здравственој струци. Године 2009. уписује Мастер академске студије опште теологије на Богословском факултету Универзитета у Београду са стицањем звања Мастер теолог, где је и дипломирао са просечном оценом 9,20. Образовање из Системске породичне терапије стекао је на Институту за ментално здравље у Београду, у трајању од четири године (1260 сати теорије, супервизије и праксе) – чиме је добио звање породичног терапеута Програм је акредитован од стране Европске асоцијације за психотерапију са проходношћу за Европски сертификат за психотерапију (European Association for Psychotherapy). Едукацију из Системске породичне терапије Специјалне болница за болести зависности, Београд, обавио је у трајању од једне године (100 часова – 1/3 теоријске и 2/3 практичне наставе), и оспособљен је за рад у Саветовалишту за болести зависности.

Основао је и водио Центар за брак и породицу и саветовалиште за болести зависности „Свети Василије Острошки“ при манастиру Светог Архангела Гаврила у Земуну, благословом блаженопочившег проф. др Радована Биговића у периоду од 2008. до 2012. године. Био је учесник истраживачког пројекта „Злоупотреба психоактивних супстанци у Србији данас“. Истраживање је спроведено у Специјалној болници за болести зависности током 2011. године. Као начелник Одељења за верске послове Војномедицинске академије руководилац је истраживачког пројекта „Религиозност и

духовност медицинских радника Војномедицинске академије у Београду: приступ клиничкој пракси“. У оквиру стручног усавршавања активно је учествовао на бројним научним скуповима, конгресима и симпозијумима, у земљи и иностранству Аутор и коаутор неколико стручних радова презентованих у часописима, на међународним и домаћим стручним састанцима и конгресима. Одржао је више предавања на домаћим и међународним стручним скуповима из области Системске породичне психотерапије.

На предлог Наставно научног већа Високе здравствено - санитарне школе струковних студија “Висан” у Београду, дана 12.05.2016. године, Саша Совиљ изабран је у наставно звање сарадник (наставник вештина) за ужу научну област Здравствена нега.

2. Библиографија

1. Đurovic A, **Sovilj S**, Brdareski Z Pastoral care and religious support as a part of treatment of religious patient with the severe form of osteoarthritis. *Vojnosanitetski pregl*, 20017 jan.,74(1):69-77. doi: 102298/VSP1508025059D.(M23)
2. **Совиљ С.** Карактеристике и последице употребе ПАС у периоду адолесценције. Годишњак Учитељског факултета у Врању 2014; V: 227-235. (МПНТР 2013: М52)
3. **Совиљ С.** Траума и холокауст: трауматизација као трансгенерацијски модел. Зборник Српска теологија данас 2012; 562-572.

3. Предмет и циљеви докторске дисертације

3.1 Предмет докторске дисертације

Питање од кога се пошло у овом истраживању и дефинисању научноистраживачког проблема гласи: колико је религиозност/духовност верујућих медицинских радника у српском војном санитету повезана с њиховим приступом клиничкој пракси?

Теолошко-медицинско научно интересовање у свету није подједнако дистрибуирано на све медицинске раднике. Проверава се повезаност религије/духовности и клиничке праксе, али углавном кад је реч о лекарима. Питање је: шта је с клиничком праксом осталих медицинских радника и колико на њу утиче њихова религиозност/духовност?

Истраживања у свету показала су, рецимо, да је виши ниво медицинског образовања здравствених радника повезан с нижим степеном њихове религиозности/духовности. С друге стране, постоје убедљиви докази да су религиозност/духовност медицинских

радника и средина у којој живе директно утицали на клиничку праксу, на избор класичних или комплементарних медицинских метода.

Истраживања у нашој средини показала су да верници, војни осигураници, желе религиозну подршку од верујућих медицинских радника и да та подршка унапређује клиничку праксу.

За развој верске службе у војном санитету Републике Србије изузетано је значајан став верујућих медицинских радника према клиничкој пракси. На основу ових података дефинисан је научноистраживачки проблем и он гласи овако: није позната дистрибуција религиозних медицинских радника, у односу на нерелигиозне, у војном санитету Републике Србије; ако је извесно да постоје нерелигиозни медицински радници, није познато да ли постоје и медицински радници који нису духовни; не зна се да ли постоји разлика међу различитим профилима медицинских радника с аспекта религиозности/духовности; не зна се ништа о томе колико религија/духовност верујућих медицинских радника у српском војном санитету утиче на њихову клиничку праксу.

Својеврсно место сусрета различитих аргументација, критеријума за редефинисање научних парадигми постаје биоетички контекст. Пре свега, ради се о тежњи ка кориговању искључивости антропоцентричког става који је субјекат рационалног и аналитичког, уз често потпуно одсуство теолошког или духовног дискурса.

Биоетичка питања постала су консензус размишљања филозофа, новинара, теолога, политиколога, социолога и многих других јавних радника. Ређају се многа питања везана за разне аспекте здравља, болести, живота, смрти трансплатацију органа и еутаназију, а суштински су сажета у „3 ко?“ – Ко треба да умре? Ко и како треба да живи? И најбитније, ко о томе треба да одлучи?

У таквој констелацији рационално је оно што је функционално, а функционално је оно што има позитивну улогу у остваривању циљева. Прагматичност, практичност, корисност модерног света подупиру такве оријентације у науци и образовању, па се хуманистичке и религиозне идеје често маргинализују.

3.2. Циљеви докторске дисертације

Циљ овог истраживачког пројекта је да се испита повезаност између следећих појмовних одредница:

а) колико религиозност/духовност верујућих медицинских радника у српском војном санитету утиче на њихову клиничку праксу.

б) њихове религиозности/духовности као вишедимензионалног појма

в) пасторалне теологије и могућност приступа клиничкој пракси

3.2 Хипотезе

- Постоји значајна разлика између верујућих лекара с једне стране и с друге стране, верујућих медицинских сестара и верујућих техничара несестринског медицинског профила у погледу њихове религиозности/духовности,
- Разлика између верујућих лекара, с једне стране, и с друге стране, верујућих медицинских сестара и верујућих техничара несестринског медицинског профила подразумева нижи ниво религиозности лекара,
- Верујући лекари, у односу на верујуће медицинске сестре и верујуће техничаре несестринског медицинског профила, придају мање значаја религиозности/духовности у клиничкој пракси,
- Између религиозних медицинских радника, и религиозних и духовних медицинских радника, с једне стране, и с друге стране, медицинских радника који су религиозни али не и духовни, постојаће значајна разлика: религиозни медицински радници, и медицински радници који су и религиозни и духовни, придаваће више значаја религиозности и духовности у клиничкој пракси.

4. План рада

Формираће се истраживачка документација с наведеним тестовима који покривају обележја посматрања, односно дефинисане варијабле. Пре уручивања истраживачке документације, биће проверен став испитаника према сопственој религиозности/духовности. Биће им понуђене четири могућности: а) религиозан, али не и духован, б) духован в) и религиозан и духован и г) ни религиозан ни духован. Последња категорија испитаника искључује се из истраживања. С обзиром да се планира спровођење истраживања у Војномедицинској академији, уручивање истраживачке документације испитаницима вршиће се ручно, по потреби и електронским путем. Добијени подаци похрањиваће се у електронској бази података. Чланови истраживачког тима, одређени као сарадници, биће припремљени за контакт с испитаницима, за прикупљање података и њихово електронско похрањивање.

5. Библиографски подаци релевантни за докторску дисертацију

1. Koenig HG, Bussing A. The Duke University Religion Index (DUREL): A Five-Item Measure for Use in Epidemiological Studies. *Religion*, 1: 78-85.
2. Hall De, Meador KG, Koenig HG. Measuring Religiousness in Health Research. Review and Critique. *Journal of Religion and Health* 2008; 47: 134-163.
3. Djurović A. New Metaphysics in Serbian Rehabilitation Medicine. *Vojnosanitetski Pregled* 2015; Online First November (00): 135-135.
4. Koenig HG. Religion, Spirituality and Medicine: Research, Findings and Implications for Clinical Practice. *Southern Medical Journal* 2004; 97(12): 1194-1200.
5. Aten JD, Schenck JE. Reflections on Religion and Health Research: An Interview with dr. Harold G. Koenig. *Journal of Religion and Health* 2007; 46 (2): 183-190.
6. Bakibinga P, Vinde H, Mittelmark M. The Role of Religion in the Work Lives and Coping Strategies of Ugandan Nurses. *Journal of Religion and health* 2014; 53(5): 1342-1352.
7. Janse van Rensburg B, Poggenpoel M, Myburgh C, Szabo C. A Model of the Role of Defined Spirituality in South African Specialist Psychiatric Practice and Training. *Journal of Religion and Health* 2014; 53(2): 393-412.
8. Bafrooi NM, Loukzadeh Z, Pak S, Zangui Z. Spirituality and General Health among Hospital Personnel of Shahid Sadoughi University of Medical Sciences, Yazd, Iran. *Journal of Community Health Research* 2013; 2(1); 22-29.
9. Le Mothe R. The Spirits of Capitalism and Christianity and their Impact on the Formation of Healthcare Leaders. *Journal of Religion and Health* 2013; 52(1): 3-17.
10. Carey LB, Cohen J. Chaplain-physician Consultancy: When Chaplains and Doctors Meet in the Clinical Context. *Journal of Religion and Health* 2009; 48: 353-367.
11. Büssing A, Reiser F, Michalsen A, Zann A, Baumann K. Do Patients with Chronic Pain Diseases Believe in Guardian Angels: Even in Secular Society. A Cross – Sectional Study Among German Patients with Chronic Diseases. *Journal of Religion and Health* 2015; 51 (1): 76-86.

12. Hvidjorn D, Hoelmborg J, Shytine A, Christensen K, Hvidt N. Religiousness and Religious Coping in a Secular Society: the Gender Perspective. *Journal of Religion and Health* 2014; 53 (5): 1329-1341.

13. Slimane, N.S.B. Motivation and Job Satisfaction of Pharmacists in Four Hospitals in Saudi Arabia (2017) *Journal of Health Management*, 19 (1), pp. 39-72.

14. Chew, B.H., Ramli, A.S., Omar, M., Ismail, I.Z. A preliminary study of job satisfaction and motivation among the Malaysian primary healthcare professionals (2013) *Malaysian Family Physician*, 8 (2), pp. 15-25.

6. Методе које се користе у истраживању

Студија пресека на узорку од 300 испитаника. Узорак ће бити формиран као пропорционално стратификован случајни узорак. Испитаници ће бити здравствени радници Војномедицинске академије, подељени у два стратума према професионалном статусу: стратум лекари и стратум медицински техничари. За коначан узорак из оба стратума на прост случајан начин биће одабрано по 20% запослених.

Испитаницима ће бити понуђени папир-перо упитници или електронски упитници, који су основа истраживачке документације, формиране након дефинисања обележја посматрања/варијабле.

Обележја посматрања/варијабле и мерне скале

Обележје посматрања с рангом зависне варијабле је – приступ клиничкој пракси. Мериће се прилагођеним "Четвородимензионалним упитником који проверава утицај религиозности/духовности медицинских радника на клиничку праксу – 4-D Questionnaire of Physicians' Believes and Practices Regarding Religion and Spirituality in the Clinical Encounter.

Обележја посматрања с рангом независних предикторских варијабли су религиозност и духовност. Религиозност ће се мерити "Индексом религиозности Дјук Универзитета – The Duke University Religion Index (DUREL). Духовност ће се мерити "Скалом дневног духовног искуства – Daily Spiritual Experience Scale (DSES).

Обележја посматрања с рангом независних контролних варијабли су: животна доб испитаника, пол, радно искуство, ниво стручног образовања (за сестре и техничаре несестринског профила), специјалност (за лекаре), академски ниво (за лекаре), официрски

чин (за лекаре), формацијско место, родно место, ниво информатичке писмености, одласци у иностранство и познавање светских језика.

Статистичка анализа

За анализу примарних података користиће се дескриптивне статистичке методе, методе за тестирање статистичких хипотеза, методе за испитивање повезаности и методе регресионог моделовања.

Од дескриптивних статистичких метода користиће се мере централне тенденције, мере варијабилитета и показатељи структуре исказани у процентима. Од мера централне тенденције биће коришћене: аритметичка средина – за нумеричке хомогене податке, медијана – за нумеричке хетерогене податке и ординалне податке са већим бројем категорија, и мод – за ординалне податке са малим бројем категорија и номиналне податке. Од мере варијабилитета биће коришћене: стандардна девијација – за нумеричке хомогене податке, и опсег – за нумеричке хетерогене податке и ординалне податке.

Од метода за тестирање статистичких хипотеза у случају категоријалних података користиће се *Pearson*-ов хи-квадрат тест или *Fisher*-ов тест тачне вероватноће, док ће за ординалне податке и нумеричке податке који не испуњавају услове за примену параметарских метода бити коришћен *Mann-Whitney* тест.

За тестирање хипотеза са нумеричким подацима, који испуњавају услове за примену параметарских тестова, користиће се Студентов т-тест или анализа варијансе. Пре примене параметарских метода за тестирање хипотеза, нормалност података биће проверена најмање једном графичком (нпр. хистограм) и једном рачунском методом (нпр. *Shapiro-Wilk* тест или Колмогоров-Смирнов тест).

Од метода за анализу повезаности користиће се *Pearson*-ов коефицијент линеарне корелације или *Spearman*-ов коефицијент корелације рангова. За моделовање односа зависних и независних варијабли биће коришћена регресиона анализа. Зависно од типа зависне варијабле биће коришћена линеарна или логистичка регресиона анализа. У оба случаја биће прво изведене униваријантне анализе, из којих ће све статистички значајне независне варијабле бити унете у мултиваријантне регресионе моделе.

Регресиони модели биће евалуирани применом коефицијента детерминације, у случају линеарне регресије, или *Nagelkerke R* квадрат статистике у случају логистичке регресије.

Статистичке хипотезе биће тестиране на нивоу статистичке значајности (алфа ниво) од 0.05. За анализу података биће коришћено статистичко окружење *R*, као и статистички софтверски пакет СПСС (верзија 22).

7. Мултидисциплинарност теме

Медицинска истраживања која повезују медицину с теологијом спроводе се у свету деценијама. У нашој средини тога није било. Пионир на овом пољу је амерички психијатар, професор "Дјук Уиверзитета", *Harold G. Koenig*. Он је у својим експерименталним истраживањима и ревијалним радовима показао како се овој проблематици приступа коришћењем методологије својствене природним наукама.

Професор Кениг закључује: наука је доказала повезаност религиозности/духовности и здравља; медицински радници – пре свих лекари – морају бити свесни овога због могућег утицаја на клиничку праксу; увид у духовност/религиозност пацијената требало би увести у историје болести пацијената; уколико се, кроз историју болести, уочи потреба за духовном подршком или проблематика у религиозно/духовној сфери пацијентовог живота, медицински радници требало би да консултују свештена лица која раде при болницама.

Истраживања на овом пољу увек су интердисциплинарна. Чињенице везане за научноистраживачку методологију и напредак у интердисциплинарној истраживачкој пракси омогућавају креирање и спровођење овакве врсте истраживања. Развијене су – и проверене на великим узорцима испитаника - мерне скале за мерење религиозности и духовности медицинских радника, и за проверу њиховог приступа клиничкој проблематици. Истраживачка интердисциплина отвара врата сложенеј статистичкој методологији. Добра методологија омогућава фокусирање интердисциплине на религију.

8. Очекивани научни допринос докторске дисертације

Истраживање је од значаја за српски војни санитет и Верску службу у њему. Истраживањем се, по први пут на овим просторима, спајају теологија и медицина егзактном научноистраживачком методологијом. Интердисциплинарно повезивање медицине и теологије пут је којим наука отвара простор клиничкој пракси. Увид у стање религиозности/духовности медицинских радника ВМА и провера утицаја њихове религиозности/духовности на клиничку праксу помоћи ће Верској служби ВМА у стварању стратегије за брже и квалитетније укључивање војног свештенства у тимски медицински рад.

Резултати истраживања помоћи ће и медицинским радницима ВМА. Претпоставка је да ће занемаривање верске службе у војном санитету, и скепса према њој, бити мањи, онда кад се медицински радници ВМА увере да се утицај религије/духовности на клиничку праксу може егзактно проверити, као прво, и друго, кад се покаже да из те анализе могу произићи закључци који су корисни за клиничку праксу и даљи научноистраживачки рад..

9. Подаци о менторима

Др Александар Петровић, редовни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. The Cycles of Revolution, *Acta Geographica Slovenica (M22)*, 2012, Anton Melik Geographical institute of ZRC SAZU, 2, 52, 21 – 32.
2. The presence of Boscovich's Theora Philosophie Naturalis and the absence of its translations, *Almagest*, 1, 2015, Brepols, Belgium, 17922593, 8 - 21
3. Речник технологије 33 године после, *Филозофија и друштво*, 2015, 1, 111- 113_
4. О тесању привида, *Тхеориа*, 2015, 4, 149 – 169.
5. *Annus mirabilis and the end of the geocentric causality*, *Quaternary International*, 214, 2010, p. 114–118

Др Срђан Миловановић, ванредни професор Медицинског факултета Универзитета у Београду

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

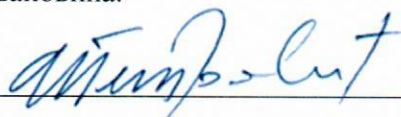
1. Latas M, Stojković T, Ralić T, Jovanović S, Spirić Z, Milovanović S. Medical students' health-related quality of life--a comparative study. *Vojnosanit Pregl*. 2014;71(8):751-6.
2. Damjanović A, Milovanović S, Jovanović A, Cvetić T, Jasović-Gasić M. The life and work of Ksenija Atanasijević (1894-1981)--psychology and anthropology as the inevitability and necessity of philosophy. *Coll Antropol*. 2014;38(2):773-7.
3. Georgiev AM, Krajnović D, Milovanović S, Ignjatović S, Djurić D, Marinković V. [Analysis of regulatory-ethical framework of clinical trials]. *Srp Arh Celok Lek*. 2013;141(9-10):659-66. Serbian.
4. Milovanović S, Jasović-Gasić M, Pantović M, Dukić-Dejanović S, Jovanović AA, Damjanović A, Ravanić D. The historical development of psychiatry in Serbia. *Psychiatr Danub*. 2009;21(2):156-65
5. Milovanović D, Milovanović S. Ethics in the modern world at the beginning of the 21st century]. *Srp Arh Celok Lek*. 2005 Jan-Feb;133(1-2):111-4. Serbian

Закључак и предлог

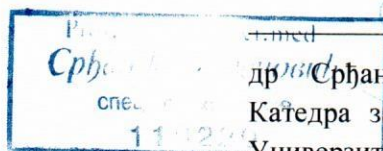
Комисија, на основу свега претходно изложеног, сматра да је тема докторске дисертације кандидата Саше Сивиља научно оправдана и актуелна у међународним оквирима; циљеви су јасно постављени, а предложене методе адекватно изабране и савремене. Сматрамо да ће резултати овог истраживања значајно допринети да се утицај религиозности/духовности на клиничку праксу може егзактно проверити, као прво, и друго, да се покаже, да из те анализе могу произићи закључци који су за добробит клиничке праксе и даљи научноистраживачки рад..

Комисија предлаже Већу за студије при Универзитету у Београду да се прихвати тема „Религиозност и духовност здравствених радника Војномедицинске академије и њихов утицај на клиничку праксу у контексту биоетике и њене историје“ и кандидату **Саше Сивиљу** одобри израда докторске дисертације под менторством проф. др Александра Петровића и проф. др Срђана Миловановића.

У Београду, 17. 09.2018.

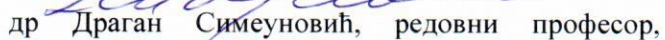

др Александар Петровић, редовни професор,
Семинар за друштвене науке, Филолошки
факултет Универзитета у Београду

др Срђан Миловановић, редовни професор,
Катедра за психијатрију, Медицински факултет
Универзитета у Београду

др Карел Турза, редовни професор, Катедра за
хуманистичке науке, Медицински факултет
Универзитета у Београду

др Драган Симеуновић, редовни професор,
Катедра за политичку теорију и филозофију,
Факултет политичких наука Универзитета у
Београду

др Сања Коцић, ванредни професор, Катедра за
Социјалну медицину, Факултет медицинских
наука Универзитета у Крагујевцу

**ВОЈНОМЕДИЦИНСКА АКАДЕМИЈА
СЕКТОР ЗА ЛЕЧЕЊЕ**

11 MAY 2016

Одлуку Етичког одбора,
доставља. —

Чланови Етичког одбора ВМА, на својој седници од 26.04.2016. године, размотрили су захтев начелника Клинике за физикалну медицину и рехабилитацију ВМА, пк проф. др Александра Ђуровића за оцену етичности истраживачког пројекта: „Религиозност и духовност медицинских радника: приступ клиничкој пракси“.

После детаљног упознавања са предметом, описом и значајем истраживачког пројекта, чији је циљ да се провери колико религиозност и духовност религиозних и духовних медицинских радника Војномедицинске академије утиче на њихову клиничку праксу, закључено је да су испоштовани етички критеријуми, као и да планирана активност не одступа од принципа наведених у Хелсиншкој декларацији и њеним накнадним ревизијама. С тим у вези начелник Клинике за физикалну медицину и рехабилитацију ВМА, пк проф. др Александар Ђуровић и лекари специјалисти клинике који ће учествовати у истраживању, дужни су да спроводе све планиране активности и да припремају и уредно воде сва документа (писану информацију за испитанике, образац писменог пристанка испитаника итд.), предвиђена опште прихваћеним стручним и етичким нормативима, с тим да се испоштују људска права и вредности у здравственој заштити и права пацијента, пре свега Право на приватност и поверљивост информација и Право на тајност података из „Закона о здравственој заштити“.

Под наведеним условима ДАЈЕ СЕ САГЛАСНОСТ за спровођење наведене студије.

Присутни чланови Етичког одбора ВМА: пк проф. др Небојша Јовић, пк проф. др Ранко Раичевић, проф. др Звонко Магић, проф. др Лидија Кандолф-Секуловић, пк мр Невен Вавић, дипл. правник Драган Никачевић, пуковник у пензији др Стеван Сикимић и проф. др Чедомир Чупић - Факултет политичких наука.

Етички одбор ВМА је организован и функционише у складу са смерницама *ICH GCP* и важећом законском регулативом.

Прилог: списак чланова Етичког одбора ВМА

нч

ПРЕДСЕДНИК ЕТИЧКОГ ОДБОРА
пк проф. др Небојша Јовић

17.05.2016.
Јеремит Наџаца

Умножено у 4 примерка и достављено:
1. пк проф. др Александар Ђуровић, Клиника

ОБЕРАВА:
НАЧЕЛНИК СЕКТОРА ЗА ЛЕЧЕЊЕ
пк проф. др Зоран Шегрт